

УДК 343.9.001.11

Михайло Ігоревич Фіалка,
кандидат юридичних наук, доцент
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, Харків)

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ТЕРМІНА «КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИННОСТІ»

У статті розглядається проблема визначення змісту кримінологічної характеристики злочинності. Проаналізовані основні погляди на проблему змісту та об'єму поняття кримінологічної характеристики злочинності. Наголошується на неможливості аналізу в межах кримінологічної характеристики злочинності таких елементів предмета кримінології, як особа злочинця, детермінація злочинності та протидія злочинності. Робиться висновок про те, що кримінологічна характеристика злочинності – це аналіз кількісних та якісних показників злочинності.

Ключові слова: злочинність, характеристика, кримінологічна характеристика злочинності, показники злочинності.

Кримінологія як наука має свій особливий предмет наукового дослідження, який складає і утворює самостійність цієї галузі наукових знань в системі наук. Традиційно кримінологічна наука виділяє чотири найбільш характерні елементи предмета кримінології, а саме: злочинність як соціальне явище, детермінанти злочинності, особу злочинця та проблему

© М. І. Фіалка, 2015

протидії злочинності. Кожна з цих задекларованих проблем дає можливість наголошувати кримінологічній науці на особистій самостійності від інших галузей наукових знань, з одного боку, а з іншого – зайвий раз підкреслює існування міжгалузевих зв'язків кримінології з іншими науками.

Аналізуючи системність та науковість досліджень кожної з цих проблем, дуже часто ми маємо справу з тими чи іншими дискусійними питаннями, а в деяких випадках і навіть науковими протиріччями. Серед питань, що виникають при аналізі кримінологічних проблем, – який зміст вкладають науковці в таке поняття, як «кримінологічна характеристика злочинності».

На перший погляд, нічого проблемного в цьому питанні не має. Тобто ми повинні охарактеризувати злочинність як соціальне явище через призму кримінологічної науки. Але на цьому, як ми вважаємо, простота розв'язання проблеми і закінчується. Справа полягає в тому, що одночасно виникає низка питань: що утворює зміст кримінологічної характеристики злочинності, тобто який алгоритм використовувати під час цього аналізу; як співвідноситься кримінологічна характеристика з криміналістичною та кримінально-правовою характеристикою і де проходить та межа, яка їх відокремлює; як співвідносяться інші елементи предмета кримінологічної науки, а саме детермінанти злочинності, особа злочинця та система протидії злочинності з кримінологічною характеристикою злочинності.

Враховуючи викладене вище, **метою** нашої статті є відповідь на питання: які аспекти в обов'язковому порядку необхідно розглядати та аналізувати в межах кримінологічної характеристики злочинності, а саме, що утворює її зміст.

Відповідь на це питання ми вважаємо за потрібне розпочати з аналізу розробленості даної проблеми в науковому світі.

Слово характеристика походить від грецької «*charakter*», що у перекладі означає «риса, особливість». Тобто характеристика – це опис, визначення відмінних (тобто специфічних) рис якостей чого-небудь (у даному випадку злочинів) [1, с. 858].

Що стосується характеристики злочинності, то в цьому випадку мова йде про опис найбільш істотних її якостей, що відрізняють це явище від інших негативних явищ масового порядку.

Враховуючи той факт, що злочинність як явище має складний та різноплановий характер, а також належить до сфери наукових інтересів різних юридичних наук, а саме: кримінологія, кримінальне право, криміналістика тощо, виникає запитання: якої сфери дослідження потрібно нам дотримуватись і на підставі яких особливостей відбувається розмежування цих характеристик?

Варто наголосити, що кримінально-правова наука насамперед визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами. Внаслідок цього, кримінально-правова характеристика надається не злочинності як явищу, а окремому злочину і містить в собі аналіз окремих елементів, що утворюють склад злочину: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт та суб'єктивна сторона злочину. Інакше кажучи, на відміну від кримінології, де об'єктом дослідження є злочинність як явище, кримінальне право дає характеристику складу злочину, наявність якого в суспільно небезпечному діянні вчиненому особою є підставою притягнення до кримінальної відповідальності цієї особи.

Криміналістична наука, здійснюючи характеристику злочинів, підкреслює той факт, що ця характеристика являє собою систему даних про певну категорію злочинів, знання яких дає можливість розкрити та розслідувати ці злочини. Г. А. Матусовський визначив криміналістичну характеристику злочинів як систему узагальнених даних про певні однорідні типові ознаки суб'єкта цих діянь, мотивацію його злочинної поведінки, предметі посягання, обстановці злочину, злочинних способах і наслідках, що мають значення для виявлення та розкриття злочинів криміналістичними засобами, прийомами та методами [2, с. 51].

На відміну від попередніх юридичних наук, які певною мірою сформували чітке розуміння характеристики злочинів (злочину), в межах кримінологічної науки ще досі точиться наукова дискусія з приводу змісту та обсягу поняття кримінологічна характеристика злочинності.

Так, на думку А. І. Алексєєва, Б. В. Коробейникова, Н. Ф. Кузнецової, Г. М. Міньковського та інших вчених, кримінологічна характеристика охоплює кількісно-якісні показники окремої групи (виду) злочинів, дані, що характеризують особистість злочинця, причини і умови скоєння відповідної групи злочинів, а також заходи попереджувального впливу [3; 4].

Проблему змісту кримінологічної характеристики злочинності розглядає також В. Б. Ястребов. Він вважає, що зміст такої характеристики утворює сукупність відповідних елементів, до яких слід віднести: ознаки, що описують просторово-часові аспекти злочинності; детермінаційні властивості злочинних проявів; ознаки й особливості, що мають значення для організації попереджувальної діяльності [5, с. 16]. Інакше кажучи, поняттям «кримінологічна характеристика злочинності» охоплюються кількісно-якісні показники того чи іншого різновиду злочинності; відомості про детермінанти злочинної поведінки; заходи попереджувального впливу. При цьому, як ми бачимо, В. Б. Ястребов зі змісту даного поняття виключає розгляд такого складового елементу, як особистість злочинця.

Такі вчені, як А. Ф. Зелінський [6, с. 164] та О. Г. Кальман [7, с. 10], наголошували на тому, що кримінологічна характеристика – це комплексне поняття, яке визначає поширеність відповідної протиправної поведінки, її різновидів, типові способи скоєння злочинних посягань, їх мотивацію, місце та час скоєння, а також особливості особистості суб'єктів злочинів. Тобто на їхню думку, поняття «кримінологічна характеристика злочинності» охоплює кількісні та якісні показники стану того або іншого виду злочинності та відомості про особистість злочинця.

З наведеного вище, ми бачимо що в кримінологічній науці єдиної точки зору з приводу встановлення змісту та обсягу поняття кримінологічної характеристики не існує.

Переважає більшість розбіжностей, як ми бачимо, полягає в тому, що кожна з точок зору передбачає різну кількість складових елементів цієї характеристики. При цьому спірність питання точиться навколо предмета дослідження кримінології як науки. До речі, як ми вже відмічали раніше, в кримінологічній науці певною мірою сформувалась позиція щодо того, що утворює цей предмет. І в цій ситуації до нього відносять: злочинність як соціальне явище, детермінанти злочинності, особистість злочинця та систему протидії злочинності. Це, так би мовити, ті основні елементи, з якими погоджується переважна більшість кримінологів. Звісно певна кількість з них намагається внести до нього свою особисту позицію і тим самим розширює коло дослідження, але вищенаведені елементи становлять основу предмета кримінології як науки.

Тому, коли виникає потреба дати кримінологічну характеристику злочинності, нам не зовсім зрозуміло, на підставі чого окремі науковці поряд з аналізом злочинності як явища починають залучати до цього процесу інші елементи предмета кримінології, а саме детермінанти (причини та умови) злочинності, особистість злочинця та систему протидії злочинності.

Справа полягає в тому, що всі ці елементи хоча і пов'язані зі злочинністю, але мають своє самостійне значення та зміст, і ні в жодному разі не поглинаються злочинністю як явищем. Так, наприклад, коли окремі науковці дають кримінологічну характеристику злочинності (видам злочинності), то здійснюють аналіз як детермінантів злочинності, так і системи протидії.

Як ми знаємо, чинники, що утворюють детермінанти злочинності, хоча і мають в окремих випадках негативний характер, але не мають при цьому злочинного характеру. Такий всім відомий детермінуючий чинник, як безробіття, обумовлюючи як злочинність взагалі, так і окре-

мі її види (загально кримінальну корисливу злочинність, агресивно-навальницьку злочинність тощо), має загально негативне забарвлення для суспільства, але ні в жодному разі не має суспільно небезпечного характеру. Аналогічні справи і з іншими чинниками. При цьому не має значення, який вони мають характер: соціальний, економічний, ідеологічний, політичний чи правовий тощо. Інакше кажучи, детермінуючі чинники впливають на процес обумовлення злочинності, але в жодному разі мова не йде про поглинання злочинністю як явищем вищезазначених чинників. Тобто кожний з цих елементів предмета кримінології існує самостійно і має самодостатній характер.

Що стосується системи протидії злочинності, то в цьому випадку, на нашу думку, взагалі розглядати її в межах кримінологічної характеристики злочинності є помилковим. Але ж в цьому випадку ми свідомо розглядаємо в єдиній площині два антагоністичні питання: злочинність та систему, що має на меті протидіяти їй.

Тому, підбиваючи підсумки цього невеликого аналізу, можемо наголосити на наступному: в межах кримінологічної характеристики злочинності розглядати детермінанти злочинності та систему протидії злочинності немає жодної потреби.

Дещо складніше з відповіддю на питання, чи потрібно в межах кримінологічної характеристики аналізувати особистість злочинця. Справа полягає в тому, що прибічники такого підходу базують свою точку зору на тому, що злочинність як соціальне явище не може існувати окремо від свого носія, а саме особистості злочинця.

Все це було б безумовним, якби мова йшла про окремих злочинців. Так, в цій ситуації окремих злочинців у кримінології розглядається як індивідуальна злочинна поведінка і має свій відповідний механізм, в якому обов'язково присутня і особистість злочинця. У випадку зі злочинністю, мова йде про сукупність кримінально караних діянь. Не вступаючи в полеміку з приводу змісту поняття злочинності, ми дотримуємось найбільш оптимального, на наш погляд, визначення, яке дав свого часу Л. М. Давиденко. Злочинність він розуміє як історично мінливе, соціальне явище, яке являє собою систему передбачених кримінальними законами діянь, що вчиняються на певній території або серед членів певних соціальних груп упродовж певного проміжку часу [8, с. 32]. Тому відповідь на це питання, на нашу думку, полягає в розумінні самого змісту поняття «злочинності». Тобто мова йде про те, що саме розуміння злочинності не містить в собі поєднання самого явища і особистості злочинця. Тому і в цьому випадку ми наголошуємо на тому, що кримінологічна характеристика повинна відбуватись, не враховуючи особистість злочинця.

Враховуючи викладене вище, виникає питання: що ми будемо відносити до кримінологічної характеристики злочинності? На це питання, ми вважаємо, допоможе відповісти саме розуміння злочинності, а якщо більш конкретно, то її характерні риси. Але ж коли ми аналізуємо зміст злочинності, ми розкриваємо сутність характерних кримінологічних ознак злочинності, тим самим даємо кримінологічну характеристику даного явища.

Виходячи з визначення злочинності, в кримінологічній науці сформовані основні *кримінологічні ознаки злочинності*:

- соціальна природа злочинності проявляється в тому, що вона існує тільки у людському суспільстві: особи, які вчиняють злочин, та особи, на інтереси яких вчиняються посягання – члени суспільства;
- кримінально-правова ознака злочинності: злочинність складається з системи передбачених кримінальним законом суспільно небезпечних діянь;
- історична мінливість злочинності: злочинність є соціальним явищем, і соціальні умови, що існують на різних етапах розвитку суспільства обумовлюють і визначають кількісні та якісні характеристики злочинності;
- масовість злочинності визначає, що остання є масовим явищем суспільного життя;
- усталеність злочинності означає, що вона має властивості з року в рік відновлюватися приблизно в однакових обсягах;
- іррегулярність злочинності – відсутність внутрішніх зв'язків, тобто нові події злочинів не пов'язані з раніше вчиненими у часі й просторі;
- територія і період часу: вивчаючи злочинність, ми досліджуємо її в межах певної території за конкретний проміжок часу.

Враховуючи вищезазначені ознаки злочинності, ми маємо можливість наголосити на тому, що їх аналіз відбувається через призму показників злочинності. На чому базується наше переконання? По-перше, розкриваючи зміст таких ознак, як «кримінально-правова» та «масовість» ми користуємось статистичною сукупністю тих чи інших кримінально-караних діянь, що підпали під облік, та тих, що мають прихований (тобто латентний) характер. По-друге, з'ясовуючи історичну мінливість та усталеність злочинності, активно користуємось таким показником, як динаміка злочинності, і тими методиками, які дають можливість її обчислювати та характеризувати. По-третє, іррегулярність характеризується і обґрунтовується певною мірою таким показником, як структура злочинності. По-четверте, територія і період часу як характерні ознаки поширеності злочинності аналізуються нами в межах такого показника злочинності,

як географія злочинності. І останнє, п'яте, – все, на чому ми попередньо наголошували, поєднане єдиним кількісно-якісним аналізом суспільства, який, в свою чергу, розкриває соціальну природу злочинності.

Все це підтверджує той факт, що в кримінологічній науці чітко зазначено: злочинність як явище може бути оцінена і навіть виміряна у певних кількісних і якісних показниках, що дуже важливо для з'ясування сутності цього явища, виявлення його внутрішніх взаємозв'язків залежно від зовнішніх чинників. До таких показників, як ми вже наголошували, відносять рівень злочинності, коефіцієнти злочинності, структуру злочинності, динаміку злочинності, географію злочинності та «ціну» злочинності. Ми не маємо на меті дослідити зміст вищезазначених показників злочинності, але наголошуємо на тому, що в межах кримінологічної характеристики їх дослідження є обов'язковим. Даний аналіз надає можливість здійснити опис характерних рис злочинності, що розкривають її соціально-кримінальний, системний та статистичний зміст.

Однак необхідно відзначити той факт, що характерною помилкою в межах надання кримінологічної характеристики злочинності, на нашу думку, є спроба окремими дослідниками ототожнення поняття злочину та злочинності і в подальшому перекладання характерних ознак одного злочинного прояву на все явище злочинності. Про що йдеться? Дуже часто ми бачимо, як в межах кримінологічної характеристики розглядаються та аналізуються такі характерні ознаки злочину, як місце злочину, час вчинення злочину, спосіб вчинення злочину та обстановка вчинення злочину. Так, наприклад, О. М. Ігнатов, досліджуючи проблему протидії загальнокримінальній насильницькій злочинності в Україні [9], передбачає існування в межах кримінологічної характеристики даного виду злочинності таких характерних рис, як місце вчинення злочину, обстановку вчинення злочину та спосіб вчинення злочину. При цьому, наприклад, наголошуючи на тому, що буцімто аналізується найбільш характерне місце вчинення насильницьких злочинів, але насправді пропонується до розгляду певна структура загальнокримінальної насильницької злочинності в Україні за місцем вчинення злочину з встановленням питомої ваги кожної групи окремо. Інакше кажучи, виникає певна підміна понять. Ніхто не забороняє дослідникові аналізувати структуру злочинності використовуючи різні критерії групування, але це в будь-якому випадку залишається структурою цієї злочинності як явища, а не аналізом якоїсь окремої ознаки. Тому під час кримінологічної характеристики злочинності можливо, і навіть потрібно, аналізувати структуру злочинності, використовуючи різні критерії групування (за видами кримінально-караних діянь, за мотивацією, за способом вчинення діяння, за місцем вчинення злочину тощо).

Підбиваючи підсумки викладеному вище, наголосимо на тому, що термін «кримінологічна характеристика злочинності» містить в собі опис характерних рис злочинності як явища, який здійснюється через призму аналізу її кількісно-якісних показників, а саме: абсолютна кількість злочинів та злочинців, коефіцієнти злочинності (коефіцієнт злочинної інтенсивності та коефіцієнт злочинної активності), динаміка злочинності, структура злочинності, географія злочинності та ціна злочинності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова ; РАН : Институт русского языка им. В. В. Виноградова. – 4-е изд., доп. – М. : Азбуковник, 1999. – 944 с.
2. Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ / Г. А. Матусовский. – Х. : Консум, 1999. – 480 с.
3. Алексеев А. И. Криминология : Курс лекций / А. И. Алексеев. – М. : Щит-М, 1998. – 340 с.
4. Криминология : учебник / под ред. Б. В. Коробейникова, Н. Ф. Кузнецовой, Г. М. Миньковского. – М. : Юрид. лит., 1988. – 384 с.
5. Ястребов В. Б. К вопросу о понятии криминологической характеристики преступлений / В. Б. Ястребов // Вопр. борьбы с преступностью. – М. : Юрид. лит., 1982. – Вып. 37. – С. 14–20.
6. Зелинский А. Ф. Криминология (курс лекций) / А. Ф. Зелинский – Х. : Прапор, 1996. – 260с.
7. Кальман А. Г. Криминологическая характеристика, детерминация и предупреждение изнасилований : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кан-а юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / А. Г. Кальман – Х., 1986. – 18 с.
8. Криминологія. (Загальна частина) : підручник / А. Б. Блага, І. Г. Богатирьов, Л. М. Давиденко та ін. ; за заг. ред. О. М. Бандурки. – Х. : Вид-во ХНУВС, 2010. – 280 с.
9. Ігнатов О. М. Теоретичні та прикладні проблеми протидії загальнокримінальній насильницькій злочинності в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / О. М. Ігнатов. – Х., 2014. – 36 с.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2015.

Михаил Игоревич Фиалка,

кандидат юридических наук, доцент

(Харьковский национальный университет внутренних дел,
Харьков, Украина)

**К ПРОБЛЕМЕ ОПРЕДЕЛЕНИЯ СОДЕРЖАНИЯ ТЕРМИНА
«КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕСТУПНОСТИ»**

В статье рассматривается проблема определения содержания криминологической характеристики преступности. Проанализированы основные точки зрения на проблему содержания и объема понятия криминологической характеристики преступности. Отмечается невозможность анализа в пределах криминологической характеристики преступности таких элементов предмета криминологии, как личность преступника, детерминация преступности и противодействие преступности. Делается вывод о том, что криминологическая характеристика преступности – это анализ количественных и качественных показателей преступности.

Ключевые слова: преступность, характеристика, криминологическая характеристика преступности, показатели преступности.

Mykhailo I. Fialka,

candidate of law sciences, assistant professor

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

**TO THE PROBLEM OF DETERMINING THE CONTENT OF THE TERM
“CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS OF CRIME”**

Problem's setting. While providing criminological characteristics of crime in general or its particular type, there is a number of questions, namely: what does the content of criminological characteristics of crime form?, i.e. what kind of algorithm should be used during this analysis?; how does criminological characteristics correlates with the forensic and criminal and legal characteristics?; where is the line that separates them?; how do other elements of the criminological science's object are correlated, namely determinants of crime, offender's personality and the system of crime counteraction with criminological characteristics of crime.

Analysis of recent studies. The author of this publication notes that there is no single point of view concerning establishment of the content and the limit of the concept of criminological characteristics in criminological science. The most common in this area the points of view of A.I. Aleksieiev, A.F. Zelinskyi, O.H. Kalman, B.V. Korobeinikov, N.M. Kuznetsova, H.N. Minkovskiy and V.B. Yastrebov are defined.

Objective of the research. The objective of conducted research is the answer to the question: what aspects should be mandatory considered and

analyzed within criminological characteristics of crime, namely, what does its content form?

The main part. *Delimitation and the current difference between “criminal and legal characteristics of a crime”, “forensic characteristics of a crime” and “criminological characteristics of crime” is grounded within the scientific research.*

On the basis of the current points of view analysis concerning the content of the concept “criminological characteristics of crime” the author grounds a separate point of view on this issue, namely criminological characteristics are provided to such social and legal phenomenon as crime rather than to a criminal’s personality, to crime determination and to the system of crime counteraction. First of all the author insists a point of view, which is in the direct analysis of crime as a social phenomenon, but not all other related phenomena and processes. Secondly, a range of issues that should be considered within the criminological characteristics of crime is clearly outlined. Besides, the understanding of the concept of crime and its characteristics is considered. Further it is grounded that the characteristics of crime within criminological research should be realized through the analysis and review of its indicators.

Conclusions. *The author of the article concludes that the term “criminological characteristics of crime” includes a description of the characteristics of crime as the phenomenon, which is carried out in the light of the analysis of its quantitative and qualitative indicators, namely, the absolute number of crimes and criminals, the crime rate (the rate of criminal intensity and the rate of criminal activity), the dynamics of crime, crime structure, geography of crime and crime value.*

Key words: *crime, characteristics, criminological characteristics of crime, crime rates.*

